

Recenzijos

RAŠANT VILNIAUS UNIVERSITETO FILOSOFIJOS KATEDROS ISTORIJĄ

Kalenda, Č., 2018. *Profesorius Eugenijus Meškauskas: asmenybė ir veikla*. Vilnius: Margi raštai. –132, p. [4] iliustr. lap. – Santr. angl. – Tiražas [150] egz. – ISBN 978-9986-09-486-9.

Albinas Plėšnys

Vilniaus universitetas

Istorija yra laikas, atminties grąžintas į dabartį ir iš dabarties mūsų tikslais nulemiantis ateitį. Ne veltui George'o Orwelo romane *1984* Vyriausiojo Brolio vadovaujama partija pabrėžia, jog tas, kas valdo dabartį, valdo ir praeitį, o kas valdo praeitį, tas valdo ir ateitį. Ateitis mums skleidžiasi praeities turiniu. Itin svarbu išmanyti savo krašto kultūros istoriją, todėl kiekvieną indėlį, praturtinantį tą istoriją, nuoširdžiai sveikiname. Vargu, ar kas suabejos tuo, jog vertingiausias brangakmenis krašto kultūros istorijos lobyne yra jos universitetas. O universiteto dvasią geriausiai reprezentuoja Filosofijos fakultetas – laisvųjų menų puoselėtojas ir laisvų, kūrybingų asmenybių ugdytojas.

Deja, esame užmarštin nustūmę lenkų okupacijos laikotarpio universiteto istoriją, tarsi tas universitetas nebuvo Vilniuje, tarsi jis neveikė dvasinio Vilniaus gyvenimo. Laimė, kaip prof. Romano Plečkaičio titaniškų pastangų rezultatą turime senojo Vilniaus universiteto, veikusio iki 1831 metų, filosofinių tyrinėjimų istoriją.

Praeitis jau ir sovietmetis. Su nuoskauda, kartėliu ir liūdesiu prisimename tuos baisius mūsų šaliai laikus. Žmogui būdinga iš

atminties išstumti, užmiršti visa, kas bloga, kas jį žemino ir skriaudė. Todėl kyla pavojus nustumti į nebūtį tą mūsų vergystės laikotarpį arba jį iškreiptai interpretuoti. Greit švęsime atkurtosios nepriklausomybės trisdešimtmetį. Vis mažiau lieka tų, kurie dirbo ir kūrė okupacijos metais. Suprantama, kaip svarbu išsaugoti gyvų liudininkų pasakojimus apie procesus, vykusius mūsų kultūroje, akademiname gyvenime, mokslinėje veikloje. Kaip sako liaudies patarlė, geriau vieną kartą pamatyti nei šimtą išgirsti. Autentiškas gyvo liudininko pasakojimas daug vertesnis nei to, kuris nuomonę susidaro iš tyrinėtojų, tą laikotarpį pažinusių tik iš kitų pasakojimo ar iš raštų. Bet laikas nenumaldomai slenka užmarštin, ir galiausiai kito kelio žinoti tiesiog nelieka. Reikšmingas, nors išties kuklus indėlis į universiteto Filosofijos katedros istoriją yra prof. Česlovo Kalendos knyga *Profesorius Eugenijus Meškauskas: asmenybė ir veikla*. Tikrai galime džiaugtis, kad knygos autorius yra ne tik tiesioginis aprašomų įvykių dalyvis bei kūrėjas, bet garbingas, nešališkas ir intelektualus žmogus.

Kalenda Vilniaus universiteto Filosofijos katedroje dirbo nuo 1964 metų iki beveik pat

šių dienų. Filosofijos katedros istoriją, kuri sovietiniu laikotarpiu faktiškai prasidėjo nuo 1947 metų, jis atskleidžia per ilgamečio tos katedros vedėjo prof. Eugenijaus Meškausko asmenybės prizmę. Toks pasirinkimas visai pateisinamas. Kaip pastebi knygos autorius, Meškauskas dirbo Vilniaus universitete politiniu atžvilgiu be galo sudėtingu periodu, trukusiu nuo sovietinės okupacijos pradžios 1940 m. iki nepriklausomybės sugražinimo 1990 m. 1940 m. pradėjęs dėstyti marksizmo-leninizmo pagrindus ir filosofiją, 1947 m. Meškauskas buvo paskirtas Istorijos ir filologijos fakulteto dekanu, vėliau, pakviestas rektorius Juozo Bulavo, ėjo prorektorius pareigas ir kartu su rektoriumi prisidėjo prie universiteto lietuviškumo išsaugojimo ir kompetentingų dėstytojų parinkimo. Tačiau iš visų vadovaujamų postų Vilniaus universitete Meškauskas ilgiausiai dirbo Filosofijos katedros vedėju. Šias pareigas jis ėjo beveik 30 metų – nuo 1953 iki 1982 m. Kaip pastebi knygos autorius, „apžvelgiant šią profesoriaus akademinės veiklos sritį, ryškėja vienas itin svarbus bruožas – apginti ir išsaugoti Vilniaus universiteto lietuviškumą tiek profesūros bei studijuojančių tautinės sudėties, tiek akademinėje veikloje vartojamos kalbos atžvilgiu“ (p. 49).

Profesoriaus Meškausko būta tikrai neeilinės asmenybės. Savo knygoje Kalenda teigia:

„Tuometinis filosofijos renesansas mažiausiai tam palankiomis sąlygomis – tai visų pirma E. Meškausko nuopelnas, – rašė profesoriaus kolegos. – Pokario metais tai reiškė, kad filosofija gali būti ir „kitokia“. Pasirodė, kad filosofija nebūtinai turi prisiimti jai skiriamą tarnaitės vaidmenį, jeigu ji pati to nenori. Būtent E. Meškauskas daugelį išmokė, kad filosofija gali ir turi būti ieškanti ir svarstanti, abejojanti ir įrodinėjanti. Šitokiu būdu Vilniaus senoji *Alma Mater* ėmė atgauti savo garbingas tradicijas: plėtėsi mokslinių tyrimų tematika, gausėjo rengiamų mokslinių tyrimų tematika, gausėjo rengiamų

mokslinių konferencijų, 1968 metais pradėtas leisti modernus (tam tikra dalimi vakarietiškas) filosofijos žurnalas *Problemos*. Išaugus Filosofijos katedros narių skaičiui, iš jos darbuotojų 1969 m. buvo sukurtas dar vienas akademinis studijų ir mokslinių tyrimų padalinys *Filosofijos istorijos, logikos ir ateizmo katedra* (1982 m. ateizmo pavadinime neliko). Pagaliau 1989 m. atkurtas *Filosofijos fakultetas*. Taip Filosofijos katedros vedėjo ir jo kolegų pastangų dėka dar iki Lietuvos valstybės nepriklausomybės atgavimo buvo šalyje sukurtos prielaidos filosofijai atgimti ir plėtoti“ (p. 8).

Senieji Filosofijos katedros darbuotojai gali patvirtinti, kad akademiniam padalinyje, kuriam vadovavo Meškauskas, buvo sudarytas iš tiesų ypač palankus psichologinis klimatas mąstymo laisvei, darbuotojų moksliniam savarankiškumui ir kūrybiškumui. Katedroje buvo ginamos disertacijos ne vien tik iš marksistinės filosofijos ar jos interpretacijų. Kiek pamenu, profesorius Meškauskas, dalyvaudamas katedros organizuotame tokių disertacijų svarstyme, paprastai sakydavo: „Aš kategoriškai nesutinku su jūsų nuomone, bet padarysiu viską, kad jūs disertaciją apsigintumėte.“ Svarbiausia jam buvo mokslinė kompetencija. Ko jis nemėgo – tai primityvizmo, ideologinių klišių, buko entuziazmo ir tiesiog nemokšiško. Tą gerai žinojo visokie prisitaikėliai ir karjeristai, nedrįsdami gintis savo rašliavos Vilniaus universitete. Jie mieliau vykdavo į Rygą ar Minską. Todėl nenuostabu, kad, net ir vyraujant šalyje dvasinei priespaudai ir minčių kontrolei, Vilniaus universitete išaugo tokie tarptautinio lygio filosofai kaip prof. Evaldas Nekrašas, prof. Arvydas Šliogeris ir filosofijos istorikas prof. Romanas Plečkaitis. Beje, reikėsi jie toli gražu ne marksistinės filosofijos baruose. Ir gaila, kad dabar nematome tokių pirmo ryškumo žvaigždžių lietuviškos filosofijos padangėje.

Kalenda pastebi, kad nemaža dalis studentų „dėl išankstinio nusistatymo tuomet dėstomos

filosofijos atžvilgiu veikiausiai nematė esminio skirtumo tarp ideologizuotos, oficialios, vadovėlinės marksistinės-lenininės filosofijos kurso ir E. Meškausko paskaitų“ (p. 20). Neabejotinai Meškauskui imponavo Karlo Marxo filosofinės įžvalgos. Tiesa ir tai, kad marksistinę filosofinę kryptį jis „pasirinko laisvai, o ne kieno nors iš viršaus spaudžiamas ar mokomas. Tai buvo jo savarankiško galvojimo raidos rezultatas, įgytas studijuojant pirminius, autentiškus šaltinius ir suprantant K. Marxo filosofinius veikalus kaip vieną iš teorinių koncepcijų, kurias visas be išimties kritiškai vertino“ (p. 33). Neįžvelgiantiems skirtumo tarp ideologizuotos, oficialios vadovėlinės marksistinės-lenininės filosofijos kurso ir Meškausko marksistinės

koncepcijos siūlome pagalvoti: ar įmanoma, kad oficialinio ideologizuoto marksisto-leninisto vadovaujamoje katedroje vyrautų kritiško mąstymo, nuomonių tolerancijos ir pagarbos kitaip mąstantiems dvasia. Manau, kad tai būtų visiškai neįmanoma.

Šioje knygoje surinkta išsami publikacijų apie Meškausko veiklą universitete (ir kartu apie universiteto Filosofijos katedrą) bibliografija. Visi autoriaus teiginiai yra gerai pagrįsti ir argumentuoti. Baigdamas norėčiau palinkėti, kad Kalenda pratęstų savo atsiminimus apie sovietinio laikotarpio Filosofijos katedrą, ir turiu vilties, kad jo reikšmingas darbas paskatins kitus senuosius katedros darbuotojus griebtis plunksnos.